

Afvalnieuwsbrief Zoutkoepeloverleg

nr. 13 JULI 2000

VAN DE REDACTIE

In deze nieuwsbrief gaan we in op de rapporten die Herman Damveld en Robert Jan van den Berg hebben gemaakt over kernafval. Eerst geven we de persberichten weer, gevolgd door de reacties daarop, met onder meer een pleidooi voor opslag in zoutkoepels onder de Noordzee. We besluiten de nieuwsbrief met een artikel over een nieuw plan voor terughalbare opslag van kernafval in Zwitserland.

Herman Damveld

Steeff van Duin

KERNAFVAL EN ETHIEK GAAN NIET SAMEN

Productie en opslag van kernafval is ethisch niet te rechtvaardigen en strijdig met duurzame ontwikkeling. Dat pleit voor stoppen met kernenergie. Bovengrondse terughalbare opslag van het al geproduceerde kernafval is het minst slechte alternatief. Het wantrouwen in overheidsplannen kan misschien doorbroken worden via een dialoog waarin de verschillende partijen gelijkwaardig zijn, ook financieel. Dat zijn de belangrijkste conclusies van het rapport "Kernafval en kernethiek", dat Herman Damveld (zelfstandig onderzoeker en publicist) en Robert Jan van den Berg (Stichting Laka) in opdracht van de door de regering ingestelde Commissie Opberging Radioactief Afval (CORA) hebben geschreven. De CORA studeert op opslag van kernafval ondergronds (zoutkoepels of kleilagen) of bovengronds gedurende bijvoorbeeld 300 jaar.

Bij de opslag van radioactief afval gaat het om keuzes voor de toekomst, om ethische vragen. Die behandelen we met behulp van wat we rechtvaardigheids-ethiek noemen. Het gaat hier om 'kernethiek', een bundel elementaire ethische standaards, om waarden die voor de gehele mensheid op alle plaatsen en elk moment kunnen gelden. De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens is daar één van de beste voorbeelden van. Op grond van deze rechtvaardigheidsethiek zouden toekomstige mensen evengoed af moeten zijn als de huidige mensen en moeten we hun keuzemogelijkheden niet in gevaar brengen.

Vanuit dit ethische uitgangspunt is dan de vraag: is de produc-

tie en opslag van kernafval te rechtvaardigen? Wij vinden van niet. Het kernafvalprobleem is wereldwijd namelijk niet opgelost. De modellen waarmee men toekomstige gevolgen berekent zijn omgeven door vele onzekerheden, zodat de opslag een wissel trekt op de toekomst.

Soms noemt men kernenergie gerechtvaardigd omdat hiermee het broeikas-effect zou kunnen worden voorkomen. In plaats van het broeikas-effect erven toekomstige generaties dan kernafval. Maar ook in de visie van internationale organisaties als het Internationale Atoomenergie Agentschap te Wenen daalt de CO²-uitstoot zelfs niet bij een forse toename van het aantal kerncentrales. Kernenergie is daarom geen remedie voor het broeikas-effect.

Productie van kernafval wordt in overeenstemming met duurzaamheid genoemd, omdat het om kleine hoeveelheden afval zou gaan. Daarbij moeten we bedenken dat een kleine hoeveelheid op zich weinig zegt. Bij het ongeluk met de kerncentrale te Tsjernobyl in 1986 kwam in totaal 50 kilo cesium, strontium en plutonium vrij. Toch zorgde deze 'kleine hoeveelheid' voor omvangrijke besmetting van de omgeving tot in West-Europa.

We onderscheiden veertien factoren die een rol spelen in de beoordeling van risico's van kernafval door de bevolking. De belangrijkste zijn: vermijdbaarheid, controleerbaarheid en wantrouwen in de overheid. Vermijdbaarheid houdt een pleidooi in voor stoppen met kernenergie: het is op dat moment immers bekend om welke onvermijdelijke hoeveelheden het gaat die opgeslagen moeten worden. Controleerbaarheid kan inhoud krijgen door bovengrondse terughalbare opslag waar men altijd bij kan. Wantrouwen in de overheid beïnvloedt de discussie over het afvalprobleem sterk. Een dialoog kan daaraan tegemoet komen.

Een discussie over opslag van de niet meer te vermijden hoeveelheid kernafval moet aan minstens twee voorwaarden voldoen: ethische en maatschappelijke factoren moeten een volwaardige rol spelen in de discussie en degenen die kritisch staan tegenover de opslag moeten fondsen krijgen om hun standpunt nader te onderbouwen.

Tot nu toe lag de nadruk teveel op technische kwesties als proefboringen en het aanleggen van een mijn in zoutkoepels of kleilagen. Ook financieel was er geen gelijkwaardigheid.

Collectie Stichting Laka

www.laka.org
Gedigitaliseerd 2013

DISCUSSIE OPSLAG KERNAFVAL VERGT NIEUWE OPZET EN EINDE KERNENERGIE

Tot voor kort gingen plannen voor opslag van kernafval volgens een vast patroon: de overheid en de kernindustrie besloten het kernafval ergens op te slaan en vervolgens maakte men de locaties bekend. Dit leidde tot veel weerstand. Daarom wordt nu internationaal gedacht aan manieren om de bevolking bij de opslagplannen te betrekken. Dit zal alleen maar slagen als de discussie geleid wordt door een onafhankelijke commissie en ook het gebruik van kernenergie op de agenda staat. Dat zijn enkele conclusies uit het rapport "Discussions on Nuclear Waste. A survey on public participation, decision-making and discussions in eight countries" dat Herman Damveld en Robert Jan van den Berg (Stichting Laka) in opdracht van de door de regering ingestelde Commissie Opberging Radioactief Afval (CORA) hebben geschreven.

In Zwitserland, Duitsland, België, Engeland en Spanje treffen we tot op heden de traditionele methode van besluitvorming aan van "besluiten, aankondigen en verdedigen". Een voorbeeld hiervan is de opslag in de zoutkoepel te Gorleben. De zoutkoepel werd in 1977 uitgekozen, het besluit aangekondigd en vervolgens werd het besluit verdedigd. Dat gaf vanaf het begin meningsverschillen, die doorwerken in het regeringsprogramma van de huidige regering voor een moratorium op het onderzoek te Gorleben. Het traditionele beleid heeft niet tot maatschappelijke aanvaarding geleid. De trend is dan ook dat veel landen zoeken naar een andere benadering.

Kernenergie is een belangrijke bron van kernafval. Daarom ligt het voor de hand dat kernenergie een rol zal spelen in elke discussie over opslag van kernafval. In vele landen stellen milieuorganisaties dat stoppen met kernenergie, hetzij meteen of binnen afzienbare tijd, een noodzakelijke voorwaarde is voor een discussie over wat er moet gebeuren met het kernafval dat onvermijdelijk geproduceerd is. In Groot-Brittannië heeft een zogeheten consensus-conferentie plaatsgevonden over kernafval, waarbij het burgerpanel de aanbeveling deed kernenergie niet uit te breiden. In Duitsland noemde milieuminister Jürgen Trittin het einde van kernenergie een voorwaarde voor een maatschappelijk draagvlak van een oplossing van het kernafvalprobleem. Ook in Canada speelde kernenergie een rol in de kernafval-discussie.

In Canada werd de discussie over kernafval geleid door een onafhankelijke commissie, die los stond van de belangen van de kernindustrie of milieuorganisaties. Dit wekte zoveel vertrouwen dat veel groeperingen mee wilden doen. Canada is het enige land waar het gelukt is een discussie van een der-

gelijke omvang te organiseren. De regering heeft de uitvoering van de nieuwe discussie voor het beleid echter in handen gegeven van de kernindustrie. Dat leverde meteen protesten op van milieuorganisaties, omdat de onafhankelijkheid op deze manier verloren gaat.

PUBLICITEIT

Een artikel over beide rapporten verscheen op 13 januari op zowel de voorpagina van Trouw als het Nieuwsblad van het Noorden. Trouw gaf het artikel de kop: "Opslag kernafval niet veilig". En dit artikel viel bij andere media op, zodat Damveld en Van den Berg heel wat telefoontjes van allerlei media kregen. Opvallend daarbij is de nadruk die kranten wilden leggen op het onmiddellijke gevaar. De rapporten gaan over de verantwoordelijkheid voor de toekomst. Nergens wordt beweerd dat bovengrondse opslag van kernafval nu een groot risico is, maar dat is wat bijvoorbeeld het Zeeuws dagblad De Stem er van wilde maken. En dat gaf meteen een vertekening van de inhoud van de rapporten. Opvallend is ook dat voorstanders van kernenergie reageerden zonder de inhoud van de rapporten te kennen. Zo stelde H. Codee, directeur van de Centrale Organisatie voor Radioactief Afval (COVRA) dat "Damveld en van den Berg geen technische wetenschappers zijn" en dat "hun woorden vooral zijn ingegeven door de discussie over het langer openhouden van de kerncentrale Borssele en daar zijn zij tegen" (Provinciale Zeeuwse Courant, 14 januari). Dit is de bekende manier van reageren van de atoomlobby: niet ingaan op argumenten, maar de personen die iets geschreven hebben diskwalificeren.

Een andere reactie kwam van A. Versteegh, directeur van de Nuclear Research Group (NRG), te Petten, een afsplitsing van het Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN). Versteegh hield in het Noord Hollands Dagblad als reactie op het rapport van Damveld en van den Berg een pleidooi voor het omvormen van radioactieve stoffen: "In Petten is op kleine schaal al aangetoond dat langlevende radioactieve isotopen omgevormd kunnen worden in kortlevende. Dat haalt een belangrijke angel uit het vraagstuk", stelde Versteegh. We kunnen hier tegen in brengen dat het zeer de vraag is of die omvorming ooit zal lukken en het gaat ook miljarden kosten, miljarden die nu niet opzij zijn gelegd.

Versteegh voegde eraan toe dat tijdens de zoektocht naar een oplossing voor het kernafval de kerncentrales niet dicht hoeven. Hij gebruikte als argument de dreiging van het broeikas-effect. Maar Damveld en Van den Berg laten in hun rapport juist zien dat kernenergie geen oplossing is voor het broeikas-effect. En dat is eens te meer een argument om te stoppen met kernenergie.

REACTIES CORA

Verskillende leden van de CORA reageerden op verschillende manieren op de rapporten van Damveld en Van den Berg. Leo van de Vate, projectmanager van CORA stelde: "De regering moet luisteren naar de mening van de Nederlander, als het gaat om de opslag van kernafval". In het Noordhollands Dagblad van 14 januari pleit hij niet zozeer voor een herhaling van de Brede Maatschappelijke discussie over kernenergie, maar hij denkt dat het wel zinvol is te weten wat het Nederlandse volk nu eigenlijk wil met de kwestie van het kernafval. Dat kan volgens Van de Vate bijvoorbeeld via een volksraadpleging. De voorzitter van de commissie CORA, Bob Hageman, stelt in een reactie dat naar zijn mening opnieuw gekeken moet worden naar de opslag van kernafval in zoutkoepels onder de Noordzee. Een opmerkelijke reactie, omdat deze visie een herhaling van argumenten betekent. In het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw is deze optie met doorslaggevende argumenten door de toenmalige Anti Kernenergie Beweging (AKB) van tafel geveegd.

HET KIVI VERGALOPPEERT ZICH

Door Steef van Duin

De opmerkelijke combinatie van eruditie, maatschappelijke geborneerdheid, eenzijdigheid en regelrechte on-ethische onbeschofftheid in de emeritus hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam prof. Manenschijn leidde onlangs tot een, hoe kan het ook anders, opmerkelijk betoog. Op uitnodiging van het KIVI, het Koninklijk Instituut voor en van Ingenieurs hield de hooggeleerde een inleiding waarin acceptabele, intelligente conclusies systematisch worden afgewisseld met geborneerde en stuitende gevolgtrekkingen. Deze nogal forse aanzet mijnerzijds roept om een meer uitgebreide toelichting.

Allereerst: waar gaat dit allemaal over. Het verhaal van Manenschijn voor het KIVI heeft betrekking op het rapport van Herman en Robert Jan, dat in deze Nieuwsbrief aan de orde is gesteld. Manenschijn veegt de vloer aan met het rapport dat Herman en Robert Jan in opdracht van de Commissie Opslag Radioactief Afval (CORA) maakten. Inhoudelijke kritiek op het gehalte van het rapport van Damveld en Van den Berg betreft is toe te juichen. Op één fundamentele voorwaarde: deze kritiek dient opbouwend te zijn en de discussie over de inhoudelijke, maatschappelijke en ethische aspecten van de opslag van radioactief afval verder te brengen. Dat is in het betoog van

Manenschijn niet het geval. Zijn verhaal is deels een op zichzelf interessant college over ethische richtingen.

Echter, een indringende kritiek op Damveld's en Van den Berg's benadering van het kernafvalprobleem in alle facetten ontbreekt. In feite beperkt Manenschijn zich tot de constatering dat Damveld en Van den Berg geen afweging van de voor- en nadelen van kernenergie maken. De plausibiliteitstheorie (Tugendhat) waarop - in grote lijnen - de auteurs zich baseren wordt naar mijn smaak door de professor zonder goede onderbouwing terzijde geschoven. Dit is vreemd, omdat de variant van de nutstheorie die Manenschijn als zaligmakend voor dit soort kwesties opvoert al evenzeer is gebaseerd op de vooronderstelling van algemeen geldende ethische uitgangspunten. Een uitwerking van deze constatering laat ik over aan Bart Gremmen, de filosoof uit de begeleidingscommissie van CORA, die mede zijn fiat aan het verhaal van Damveld en Van den Berg gaf. Dat wil zeggen: als Bart Gremmen zin in heeft om op het betoog van Manenschijn in te gaan.

Een tweede punt is de toonzetting van het geheel. Deze is soms ronduit stuitend, in mijn ogen in ieder opzicht on-ethisch en op onderdelen onbeschoft. Wat de hooggeleerde hiermee denkt te winnen blijft in de kennelijk deels duistere krochten van zijn geest verborgen. Alleen een club techneuten zal het in het hoofd halen een dergelijk paard van stal te halen om voor de kar te spannen. Binnen andere maatschappelijke geleidingen zal, naar ik hoop, wat indringender over de karakteristieken van een gewenste spreker worden nagedacht.

Inhoudelijk is Manenschijn's opzet een puur procedureel verhaal; een onder andere omstandigheden boeiende studie van de moraal. Echter, de man is totaal blind voor facetten van de maatschappelijke context van ethiek: namelijk wie, om welke redenen, onder wat voor omstandigheden, een specifieke ethische argumentatie hanteert. Zo komt het bijvoorbeeld niet in hem op om zich af te vragen in hoeverre de ethiek van een aantal van zijn gastheren van het KIVI zou kunnen zijn beïnvloed door een milieu, waarin de hoogte van gedane investeringen in kerntechniek veelal de geneigdheid om door te gaan met de toepassing van kernenergie positief beïnvloedt. Het ontbreekt mij hier aan ruimte om hierop dieper in te gaan. Ik verwijs in dit verband naar het wetenschappelijke werk van - onder anderen - Kristin Shrader-Frechette. Deze Amerikaanse hoogleraar (filosofe en kernenergiespecialiste) was vorig jaar op uitnodiging van de CORA in Nederland. De professor kan nog wat van Kristin leren, lijkt mij.

Manenschijn beperkt zich helaas tot het bekritisieren van 'de' milieubeweging, die in zijn optie niet openstaat voor redelijke (rationele) argumentatie. Deze benadering is eenzijdig en gewoonweg dom. Er is geen sprake van 'de' milieubeweging. Verder is inmiddels een deel van de Nederlandse milieu-organisaties naar mijn smaak corrupt. Deze lijken de keuze van onderwerpen (de keuze 'ethiek') in toenemende mate te laten bepalen door de subsidiegever: de overheid. Er is genoeg op deze grotendeels geïnstitutionaliseerde 'beweging' aan te merken zonder de zin en onzin die Manenschijn daarover in zijn betoog naar buiten brengt.

Al even verbazingwekkend is het ontbreken van een essentiële constatering in zijn betoog. Namelijk dat de problematiek van het kernafval op dit moment, evenals tientallen voorgaande jaren, nog steeds onoplosbaar is. Manenschijn maakt hier een cruciale fout die gewoonweg op gebrek aan elementaire concrete kennis lijkt te wijzen. Al even dubieus is het weglaten – hierboven geconstateerd – in zijn verhaal van een inhoudelijke beoordeling van het probleem kernafval; gerelateerd aan wat zich de laatste tientallen jaren hierover heeft afgespeeld, bijvoorbeeld in de VS of Rusland. Verder zou het interessant zijn van een ethicus als Manenschijn te vernemen, wat deze denkt over de ongenueanceerd positieve eindrapporten over opslag van radioactief afval in zout en klei waartoe OPLA (voorganger van CORA) in haar eindrapport concludeerde; gegeven de genuanceerde basisrapporten. Niets van dit alles dus in het betoog van Manenschijn. Meer aandacht dan hier is wat mij betreft het verhaal van de professor niet waard. Dat zou trekken aan een dood paard zijn.

ZWITSERLAND: TERUGHAALBARE OPSLAG ONDERGRONDS

Een commissie die is ingesteld door het Zwitserse ministerie van Economische Zaken heeft een nieuw plan gepresenteerd voor kernafval. De "Expertscommissie Opslagconcepten Kernafval" (EKRA) presenteerde begin februari haar ideeën voor terughaalbare opslag in de diepe ondergrond.

De commissie moest verschillende opslagmogelijkheden vergelijken. bovengrondse opslag gedurende lange tijd valt in de visie van de commissie af vanwege de kans dat de opslagplaats het doelwit wordt van oorlogen, sabotage etc. Maar de commissie trekt daaruit geen verdere conclusies. Als we rekening moeten houden met oorlogen, dan moeten we er ook van uitgaan dat kerncentrales het doelwit worden van bombardementen. Geen bovengrondse opslag houdt daarom in:

geen kernenergie. Maar die conclusie trekt de EKRA niet. Wel wil deze commissie terughaalbare opslag gedurende een bepaalde, nog vast te stellen periode. Het plan bestaat uit drie onderdelen. In de ondergrond wordt om te beginnen een ondergronds laboratorium ingericht om de veiligheid van de locatie te onderzoeken. Als die veiligheid voldoende bewezen is komt de opslag zelf. Bijna al het kernafval slaat men meteen in de diepe ondergrond op en men sluit de grote opslagplaats gedeeltelijk af, maar zo dat terughaalbaarheid mogelijk blijft. Naast deze opslag komt een proefopslag. Het gaat hier om een beperkt aantal vaten waarmee men het gedrag van het kernafval in een grote opslagplaats kan nabootsen. Deze proefopslagplaats blijft, met als doel controle en bewaking, mogelijk enkele honderden jaren open. Daarna gaat men over tot definitieve opslag.

Opvallend is dat de EKRA-commissie een aanbeveling uit de hoge hoed tovert, namelijk om door te gaan met onderzoek naar opslag te Wellenberg. Deze aanbeveling kan niet uit de opdracht van de commissie gehaald worden. Nu is er over Wellenberg al veel discussie geweest (zie Afvalnieuwsbrief nr 10) en viel deze plaats af na een referendum in 1995. De atoomlobby wilde toch met Wellenberg doorgaan en geeft nu aan de EKRA-commissie te bedanken voor de aanbeveling. Regionale groepen hebben echter verzet aangekondigd.

Opvallend is overigens een verschil tussen het concept en de eindversie van het EKRA-rapport. In de conceptversie staat dat volgens ethische beginselen het afval daar moet worden opgeslagen waar winst en nut ontstaat. Men kan dan concluderen dat Wellenberg af moet vallen, omdat daar geen winst of nut ontstaat, maar alleen maar lasten. In de eindversie ontbreekt deze passage. Dit was blijkbaar noodzakelijk om Wellenberg ruim baan te geven.